

KİTAP İNCELEMESİ – BOOK REVIEW

TÜRK KÜLTÜRÜNE GİRİŞ*

 HANDE MUTLU UZUN**

 10.53718/gttad.1083095

Kültür, bir milletin bütünüdür. Türk kültürü denildiğinde ise buna bir sınır belirlemek oldukça zordur. Çünkü bin yıllar boyunca farklı coğrafyaları yurt tutmuş, birçok millet ile temas etmiş bir milletin kültürü söz konusudur. Türk kültürünü oluşturan temel unsur ise bozkır olmuştur. Türk milleti bozkır coğrafyası etrafında şekillenmiş ve kendisini bu duruma göre karakterize etmiştir. Türk kültürünün en önemli özelliklerinden birisi, iktisadi hayattan günlük yaşama, adet ve geleneklerden devlet yönetimine, ordu sisteminden dini inancına kadar kültürünü yansıtmayı başarmış olmasıdır. Bu konunun uzmanı olarak, Prof. Dr. İlhami Durmuş ise *Türk Kültürüne Giriş* eserini kaleme alarak, 2016 yılında ilim dünyasına kazandırmıştır.

İlhami Durmuş, 1986 yılında lisansını Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı'nı tamamlayarak mezun olmuştur. Daha sonra 1989 yılında, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde "*Likya Kaya Mezarları*" adlı teziyle Yüksek Lisans eğitimini tamamlamıştır. Ardından doktorasını, 1993 yılında Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde "*İskitler*" adlı teziyle tamamlamıştır. Ankara Üniversitesi'nde, 1987 – 1991 yılları arasında uzman olarak görev yapmıştır. Gazi Üniversitesi'nde 1991 yılında araştırma görevlisi olarak çalışmıştır. Aynı üniversitede 1993 yılında Yardımcı Doçent, 1997 yılında Doçent, 2003 yılında Profesör unvanını almıştır. 2018 yılından itibaren ise Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi'nde çalışmalarına devam etmektedir. Eserleri: *İskitler, Sarmatlar, Türk Tarihinin Öncüleri, Bilge Kağan Kök Tigin ve Bilge Tonyukuk, Türk Kültürüne Giriş* dir.

Eser, *Önsöz* ve *Giriş* ile başlamış, *Bozkır Coğrafyası, Türk Kültürünün Ortaya Çıkışı, Türk Kültürü Adlandırmaları, Türk Adı ve Karakteri, Sosyal Yapı, Devlet, Hukuk, Askerlik ve Ordu, Sosyal Hayat, İktisat, Dini İnanç ve Adetler, Dil, Yazı ve Edebiyat, Zaman, Nevruz ve Takvimler, Renkler, Sağlık, Sanat Anlayışı, Sonuç, Ekler* ve *Kaynak* başlıklarıyla devam etmiştir. Toplam 537 sayfadır.

Yazarımız eserin giriş bölümünde, "kültür" kelimesinin kökenine inerek, manası hakkında ayrıntılı bilgi vermiştir. Yazar, orman kavimlerinin kültürlerine kısaca değinmiş ve ardından konuya giriş yaparak bozkır kültürünü ele almıştır. Bu bölümde bozkır kültürünün en yüksek derecesinin atlı kültür olduğunu ifade etmiştir. Atlı kültürün Ural ve Altay Dağları arasından çıkarak, çevreye yayıldığını belirtmiştir.¹

Birinci bölümde, genel mahiyette bozkırın tanımı, yeri, sınırı, bitki örtüsü ve iklimi anlatılmıştır. Yazar, "Bozkır" kelimesinin Rusçaya dayandığını söyleyerek, step kelimesinden türediğini belirtmiştir. Türkçeye "istep" şeklinde girdiğini ve daha sonradan bozkır şeklini aldığı okuyuculara aktarmıştır. İlerleyen sayfalarda bozkır coğrafyasını doğu ve batı şeklinde ikiye ayırarak, coğrafyanın sınırlarını çizmiştir. Bu bölümde son olarak, bozkırın bitki örtüsü ve ikliminden bahsederek kitabın birinci bölümünü tamamlamıştır.

* İlhami Durmuş, *Türk Kültürüne Giriş*, (2. Baskı), Akçağ Yayınları, Ankara 2018. 537 s., ISBN: 9786053423096.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Afyonkarahisar/TÜRKİYE, E-Posta: handemutlu@outlook.com, ORCID ID: 0000-0003-1722-4011.

¹ Durmuş, *age*, s. 20.

TÜRK KÜLTÜRÜNE GİRİŞ

Yazarın ikinci bölümde, Türk kültürünün ortaya çıkışı konusunda bilgiler verdiğini görmekteyiz. İlk olarak İskit görüşünden bahsederek, kim olduklarından ve bu konu içerisinde Saka, Massaget ve Kimmerleri de ele almıştır. Konunun ayrıntısına inerek, İskit adının Türklük ile ilgisine değinmiştir.

İskit Görüşü kısmında son olarak; İskit dili, İskit dini, İskit gelenek ve görenekleri, sanatları ve İskitlerin devamı olarak kabul edilen topluluklardan bahsetmiştir.

İkinci bölümde İndo – Germen ve Altaylı görüşlerinden de kısaca söz etmiştir. Bu bölümde farklı olarak, bozkır kültürlerini açıklamış ve Anav, Afanasyevo, Andronovo, Karasuk, Tagar kültürlerini detaylı bir şekilde incelemiştir.

İlhami Durmuş kitabının üçüncü bölümünde, Türk bozkır hayatının alt kültürlerini başlıklara ayırarak incelemiştir. Bu bölümde çoban kültürü, konargöçer kültür ve atlı kültürün ne olduğunu aktarmıştır. Daha sonra buluntulara göre bu kültürleri tekrar ayırarak, göçer – evli kültür, demir kültürü ve kurgan kültürünün neler olduğundan söz etmiştir.

Yazar, dördüncü bölümde Türk adının ortaya çıkışı ve anlamından söz etmiştir. Bu kısımda Çin, Arap ve Grek kaynakları hakkında bilgi verilmiştir. Öte yandan Türk adının anlamı hakkında detaylı bilgi vererek devlet, millet ve şahıs ismi olarak kullanıldığını belirtmiştir. Ayrıca bu durumun günümüze kadar devam ettiğine dikkat çekmiştir. Bu bölümde ele alınan diğer bir husus da Türklerin karakter oluşumları ile alakalıdır. Yazar bu hususu incelerken, Türklerin karakterlerinin oluşumunda bozkır coğrafyasının baskın olduğunu kaleme alarak bu konuyu irdelemiştir. Ardından yabancılar tarafından Türklerin karakteri hakkında söylenenleri ve yabancıların Türklere bakış açılarını örneklerle pekiştirmiştir.

Beşinci ve altıncı bölümde, sosyal yapı ele alınmıştır. İlk kısımda aile, soy, boy ve boy birliği başlıkları altında incelenmiştir. Aile yapısından bahsederken, Türk aile yapısının ataerkil olduğundan, ailenin reisinin baba olduğundan söz etmiştir. Buna karşılık olarak, ailenin reisi baba olsa da, babadan taraf aileye bir baskı olmadığını ve bir eşitlik olduğunu da kaleme almıştır. Bu bölümde aynı zamanda akrabalık kavramlarına ve eski Türkçedeki karşılıklarına yer verilmiştir. İkinci kısımda ise devletin unsurları ele alınmıştır. Burada halk kavramı incelenerek, Türk halk yapısının nasıl olduğundan bahsetmiştir. Örnek olarak İskitlerin yaşam tarzını göstermiştir. Bir diğer örnek ise Bilge Kağan'ın ülkesinde surlar ve tapınaklar yapma girişimine vezir Tonyukuk'un karşı çıkmasıdır. Yazar bu örneklerden hareketle Türk halkının yaşam tarzına uygun olan veya olmayan ölçütleri ifade etmiştir. Yazar bu bölüm içerisinde istiklâl, ülke, töre, hükümdar, hatun, tigin ve diğer devlet yöneticilerini ele alarak kısaca açıklamış ve görevlerinden bahsetmiştir. Bu bölümde hâkimiyetin kaynağı, kullanılışı ve yayılışından söz edilmiştir. Hâkimiyetin kaynağı olarak görülen Gök Tanrı ve kut inancı hakkında bilgiler vermiştir. Hâkimiyetin yayılışı hususunda ise, şunları dile getirmiştir:

“Tanrı'yı hâkimiyetin sahibi ve kaynağı bilen Türklerin zihninde, iktidar Tanrı'dan (Gök'ten) aşağıya doğru geldiğinden, devlet içindeki mevkiler de yukarıdan aşağıya sıralanıyor ve sağa, sola doğru yayılıyordu. Türk inancında güneşe ve aya verilen önemden sağ ve sol istikametlerinin doğu – batı yönleri olduğu anlaşılmaktadır. Güneşin doğduğu tarafın Türklerce kutsal yön sayıldığına dair deliller çoktur. Hükümdar otağının doğuya açılması, hakanların tahtta doğuya dönük oturmaları bu kapsamdadır.”²

Kitabın yedinci bölümü olan hukuk bölümünde; toplum yapısı, hukuk anlayışı, suç ve ceza konularına değinilmiştir. Suç ve ceza başlığı içerisinde, isyan, vatana ihanet, adam öldürme, gayri meşru ilişki yaşama, bağlı atı çalma gibi önemli suçlardan bahsedilmiştir. Bahsedilen suçlara verilen cezalar hakkında da bilgiler verilmiştir. Özellikle bir kimsenin kör bırakılması en ağır ceza olarak değerlendirilmiştir. Çünkü göz insan için en önemli uzuv olarak kabul edilmektedir. Gözü olmayan kimse işlerinin hiçbirini yapamayacağından dolayı bu suçu işleyen kişiye de buna mutabık ceza verildiğini söylemiştir. Bu bölümde ilk olarak ant ritüelinin ne olduğundan bahsedilmiştir. Ant törenlerinde en fazla üç kişinin birbirleriyle ant içebileceklerini söylemiştir. Bunun sebebi olarak eğer üç kişiden fazla olursa dostluğun güçlü olmayacağından bahsedilmiştir. Ant ile ilgili örnekler verilerek, konu pekiştirilmiştir. Ant konusu altında, şu unsurlara da değinilmiştir: kan, silah, at kurban etme, kap, değnek, kertme, hediye alıp verme, hayvan derisi ve kafası gibi.

Sekizinci bölümde askerlik ve ordu başlığı altında, askerin eğitimi, özellikleri, yaşadığı coğrafya, teşkilat, askeri taktikler ve savaşta kullanılan araç ve gereçler ele alınmıştır. Araç ve gereçler arasında özellikle at, ok ve yaya vurgu yapılmıştır. Oklardan bahsedilirken, ıslıklı oklar ve çifte ölüm adı verilen oklardan söz edilmiştir. Atlar ile ilgili olarak Türklerin atsız olamayacağından, bozkırın vazgeçilmez bir unsuru olduğundan ve yaşamın her alanında atlardan istifade edildiğinden bahsedilmiştir. At ile ilgili örnekler Orhun Abideleri ile desteklenmiş, bir atın kahramanlığına veya rengine göre farklı isimler aldığından da bahsedilmiştir.

² Durmuş, *age*, s. 154-155.

Dokuzuncu bölümde, sosyal hayat anlatılmıştır. Bu bölümde av, sürü ve akınlar ele alınarak öncelikle bozkırda yaşayan bir Türk'ün hayatını nasıl idame ettirdiği anlatılmaya çalışılmıştır. Bu bölümde bayram ve eğlencelerden söz edilmiştir. Önce bayram kelimesinin kökenine inilmiş, Divânu Lugâti't-Türk'ü kaynak gösterilmiştir. Burada İskitler, Asya Hunları, Gök Türkler ve Uygurlardan örnekler verilmiştir. Eğlence kısmında ise, Türklerin eğlence anlayışının bile askerliğe yönelik olduğu ve sportif eğlencelerin varlığından söz edilmiştir. Daha sonra beslenme ele alınmış, Türklerin neler yiyip içtiklerinden söz edilmiştir. Fakat Türklerin sık sık kullanmış olduğu kıymız üzerinde daha fazla durulmuştur. Son olarak giyim ve kuşam ele alınmıştır. Burada Türklerin kıyafetlerini yaparken daha çok ipek, pamuk, keçe ve yün kullandıklarından söz edilmiştir. Giyim tarzlarından bahsederken, hatları belli etmeyecek şekilde giyildiğinden ve daha çok börk, çizme, kepenek ve pantolon kullanıldığından söz edilmiştir. Bu başlıkta son olarak, kurganlı mezarlardan çıkan, arkeolojik buluntuları destek olarak gösterip, süs eşyaları ele alınmıştır.

Yazar kitabın onuncu bölümünde, iktisat konusunu ele almıştır. İlk olarak hayvancılık, tarım ve madencilikten bahsetmiştir. Tarımdan söz ederken, Türklerin meyve olarak elma, ayva, şeftali, kayısı, erik, üzüm, dut, ığde, fındık, fıstık, ceviz, kavun, karpuzu bildiklerini söylemiştir. Aynı zamanda sebze olarak da ıspanak, pazı, marul, patlıcan, fasulye, pancar, havuç, sarımsak, soğan, turp, şalgam, acur, salatalık ve kabağı da bilip, yetiştirdiklerinden söz etmiştir. Madenden bahsederken, Çin kaynaklarını referans göstererek, Yenisey bölgesinin demirde çok zengin olduğunu kaleme almıştır. Bu bölümde, ikinci kısım olarak ticareti ele almıştır. Değiş-tokuş ya da takas yönteminin kullanıldığı, ürünün cinsine ve mali değerine dikkat edilerek değiş-tokuş yapıldığı ifade edilmiştir. Özellikle Çin, İran ve Bizans gibi komşularından aldıkları haraç, vergi veya savaş tazminatı olarak temin ettikleri paralarla da ihtiyaç duydukları ürünleri satın aldıklarını okuyuculara aktarmıştır.

On birinci bölümde tartışmalı konu olan Türklerin dinî inancı ve adetleri ele alınmıştır. Burada Tanrı adı ve kavramından söz edilerek, Orhun Abideleri ve Uygur dönemindeki belgelere dayandırılarak anlatılmıştır. Akabinde, Türk algısındaki tanrının özelliklerinden bahsedilmiştir. Bu özellikler; sonsuz ve ebedi olması, yaratıcı olması, koruyucu olması, bahşedici olması, affedici olması, lütfedici olması, kuvvet veren olması, il veren olması, cezalandırıcı olması şeklinde sıralanmıştır. Türklerin inancı kaleme alınırken tabiat kültlerine ve kamlara yer verilerek bunlar da kısaca anlatılmıştır. Gelenekler kısmında ise, sadece ölü gömme geleneğine yer verilmiştir.

On ikinci bölümde dil, yazı ve edebiyat işlenmiştir. İlk olarak ortaya çıkışı ve yayılışı anlatılmıştır. Bu konuda Sümerliler örnek gösterilmiştir. Ayrıca Türkçe'nin yapısı ile benzerlik gösteren diğer diller örnek verilmiştir. (Kutlar, Elamlılar, Kas Dili, Hurrice, Hatti Dili, Urartular, Etrüskler, Kimmerler, İskit, Saka) Dil konusu bittikten sonra, yazının kökenine inilmeye çalışılmıştır. Türklerde yazının ilk olarak, tamga ve petroglifler ile başladığını ve daha sonra bu durum geliştirilerek alfabaya evrildiği belirtilmiştir. Yazıda Orhun Abideleri ve destanlar örnek tutularak uzun uzun bu kısımda incelenmiştir.

Eserin on üçüncü bölümünde, zaman, nevruz ve takvimler incelenmiştir. Zaman kavramı incelenirken, Orhun Abideleri ele alınmıştır ve abidelerde zaman ile ilgili olan kavramlar tespit edilmiştir. Bu kavramlar; şimdi, önce, sonra, ilk, son, gündüz, gece, ay, kış ve yaz vb. şeklindedir. İlerleyen paragraflarda nevruz kelimesine değinilerek, Türkçedeki tam karşılığı olan yeni gün anlamına geldiğinden söz edilmiştir ve bu başlık içerisinde, şahıs ve kavim adı, bitki ve yer adı, yiyecek ve hediye adı olarak nevruz terimini incelenmiş ve son olarak edebiyat ve müzik ile bağlantı kurularak, nevruz terimi ele alınmıştır. On üçüncü bölümde son olarak, Türklerin kullanmış olduğu takvimler ele alınmış, kısaca açıklanmış ve bitirilmiştir.

Kitabın on dördüncü bölümünde renkler işlenmiştir. Fakat renkler işlenirken konularına göre ayrılarak ele alınmıştır. Giyim, kuşam ve eşyada kullanılan renkler, bayraklar ve renkler, yönler ve renkler, şahıs, kavim adında renkler, bitki, hayvan ve yer adlarında renkler, son olarak inançlarda renkler şeklinde incelenmiştir. Her rengin bir anlamının olduğu ve renkler seçilirken, rastgele şekilde seçilmediğinden söz edilmiştir.

Prof. Dr. İlhami Durmuş kitabının on beşinci bölümünde, sağlık konusunu ele almıştır. Burada tedavi yöntemlerinden bahsetmiştir. İlk olarak bitkisel yöntemler ile tedavi yöntemi anlatılmıştır. Tedaviler sırasında ilaç niyetine kullanılan, bitkileri sıralamıştır. Bazılarını sıralayacak olursak; darı, arpa, pamuk, biber, soğan, pirinç, devetabanı kökü, hünnap... gibi birçok bitkiye eserde yer vermiştir. Bitkisel yöntemlerden ziyade hayvansal ilaçlar ile tedavi yöntemlerinden bahsetmiştir. Burada hayvanların bazı uzuvları veya hayvansal gıdaların kullanıldığından söz etmiştir. Madensel ilaçlarla tedavi yöntemlerinde ise çeşitli taşların ve maddelerin kullanıldığından söz ederek, yazar bu konuyu örneklerle pekiştirmiştir. Son olarak Türklerin tedavi için çokça kullandığı yöntem olan, dağlama yönteminden bahsetmiştir. Burada öncelikle dağlama kavramının kökenine inerek, Divânu-Lügati't-Türk'ü kullanmıştır. Bedeni güçlendirmeye yönelik ve tedaviye yönelik olarak dağlamayı ikiye ayırmıştır.

Eserin son bölümü olan on altıncı bölümde yazar Türklerdeki sanat anlayışını ve sanatın doğuşunu ele almıştır. Hayvan üslubu olarak nitelendirilen sanattan bahsetmiştir. Gelişiminden ve yayılımından bahsederken, MÖ 7. yüzyıldan itibaren İskitya olarak adlandırılan bölgeden başlayarak, kuzey ve güneybatı bölgelerine

TÜRK KÜLTÜRÜNE GİRİŞ

yayıldığından ve Asya bozkır kuşağı üzerinden Çin sınırına kadar ulaştığından söz etmiştir. Sanatın kullanıldığı yerleri, ayrı ayrı birer başlığa alarak teker teker incelemiştir. Bunları; çadır, göçer-ev, kurgan, heykel, taşbaba, balbal, bengü taş, dilek taşı, hatıra taşı, damgalar, seramik, resim ve müzik olarak ele almıştır.

Eseri genel mahiyette değerlendirecek olursak, kapsamlı bir şekilde ele alındığını ve bu eserin Türk kültür tarihi çerçevesinde ayrıntılı bir şekilde incelendiğini söyleyebiliriz. Yazar, kitapta konuları okuyucuya aktardıktan sonra, konuyu pekiştirmek amacıyla örnekler vermiştir. Bu sayede konunun bütünlüğü tamamlanmıştır. Fakat verilen örnekler arasında, dördüncü bölümün “Türk Hakkında Söylenenler” kısmının eksik kaldığını söyleyebiliriz. Çünkü bu bölümde yabancıların Türk algısı ile alakalı söyledikleri örnek verilirken, gösterilen örneklerin sadece olumlu yönde olduğunu görmekteyiz. Buraya kadar bir sıkıntı görünmese de yabancıların Türkler hakkında sadece olumlu söylemlerinin olmadığını biliyoruz. Hatta bu konuda birçok olumsuz örnek de mevcuttur. Bir bütünlük oluşturulabilmesi ve okuyucuya her iki açıdan fikir verebilmesi için olumlu ve olumsuz yöndeki örneklerin verilmesi gerekmektedir. Yazar eserinin önsöz kısmında, kitabını ele alırken İskitler, Hunlar ve Göktürkler özelinde kaleme almış olduğunu belirtmiş olsa da Türk kültürünü bu üç devlet özelinde kısıtlamanın doğru olmadığını düşünmekteyim. Fakat eserin bu denli kapsamlı incelenmesi, hem akademik olarak, hem de ders kitabı niteliğinde kullanımının önünü açmaktadır.